

Türkçe Söz Diziminde Kullanılan Çift Olumsuz Yapılar Üzerine

About the Double Negation Structures Used in Turkish

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Turan DOĞAN*

Özet

Diller, yapılarının imkân verdiği ölçüde konuşucuları tarafından anlaşma aracı olarak çeşitli biçimlerde kullanılır ve geliştirilirler. Bu sebeple zaman içerisinde dillerde ifadeyi zenginleştirmek, anlatıma güç katmak gibi çeşitli amaçlar için birbirinden farklı yapılar meydana gelir. Türkçede de ifadeye güç katmak, söylenen sözün tesirini artırmak için zaman içerisinde çeşitli yapılar meydana gelmiştir. Bunlardan biri de çift olumsuzluk içeren yapılardır. Çalışmaya konu olan çift olumsuz yapılar, içerisinde iki adet olumsuzluk işaretleyicisi barındıran ve genel mantık çerçevesinde olumsuzlukların birbirini sıfırlayarak kuvvetli bir olumlu ifade meydana getirdiği yapılardır. Bunlar, aynı zamanda özel kullanımlardır ve bir dilin gelişmişliğini, işlenmişliğini de gösterir. Çalışmamızda Türkçenin tarihî metinlerinden ve Türkiye Türkçesi metinlerinden yola çıkılarak bu türden yapıların izleri sürülmüş ve örnekleriyle söz konusu yapılar ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece, Türkçedeki özel bir ifade biçimi olan çift olumsuz işaretleyicili cümlelerdeki anlam yoğunluğu ve ifade özellikleri araştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, söz dizimi, olumluluk, olumsuzluk, çift olumsuzluk.

Abstract

Languages are used and developed by their speakers in various ways as a means of communication, to the extent that their structures allow. For this reason, different structures have been formed for various purposes such as enriching expression and adding power to expression in languages. In Turkish, various structures have emerged in time to add power to the expression and improve the power of expression. One of them is the structures with double negation. The double negation structures that are the subject of our study are the struc-

---

*Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ahmetturandoğan@gmail.com.

tures which contain two negative polarities and create a strong positive expression by eliminating the negatives in the general logic frame. They are also special usages, and show the sophistication and process of a language. In our study, the double negation structures with examples from the historical texts of Turkish and the texts of Turkey Turkish were analyzed. Thus, the meaning density and forms of expression were investigated in double negation structures as a special form of expression.

Keywords: *Turkish, syntax, affirmation, negation, double negation.*

Türkçe, yazılı metinleriyle takip edilebildiği kadarıyla yaklaşık 1300-1400 yıllık, daha Köktürkçe dönemindeki ses, biçim ve söz varlığı özellikleri ve ileri ögeler hesaba katıldığında ise nice binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Türkçenin Köktürkçe döneminde cümle yapısı itibarıyla ifade gücünün günümüzden pek de eksik olmadığı görülmektedir. Bunun yanında, Türkçenin özellikle söz dizimi bakımından zaman içerisinde bazı gelişmeler gösterdiği de bir gerçektir. Türklerin girdiği her kültür dairesi dolayısıyla Türkçeye bir şeylerin katıldığı ve farklı cümle biçimlerinin ve dolayısıyla da farklı ifade biçimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, bu ifade biçimlerinden bazıları vardır ki izleri Türkçenin ilk yazılı metinlerinde itibaren sürülmektedir. Bu da söz dizimi çerçevesinde ele alınan çift olumsuzluk meselesidir.

Dilde olumluluğun ve olumsuzluğun çeşitli boyutları vardır. Bunlar, anlamsal olumluluk/ olumsuzluk ve yapısal olumluluk/ olumsuzluk olmak üzere temelde iki başlık altında değerlendirilebilir. Anlamsal olumluluk/ olumsuzluk, dilde sözcüklerin taşıdığı anlama ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında *onar-* fiili “çalışmayan, işlemeyen bir şeyi çalışır, işler hâle getir-” anlamıyla olumlu bir çağrışım taşırken; *boz-* fiili “çalışan, işleyen bir şeyi çalışmaz, işlemez hâle getir-” anlamıyla olumsuz bir çağrışım değeri taşımaktadır. Böylece, herhangi bir olumsuzluk işaretleyicisi kullanılmadığı hâlde insanların zihninde sözcüğün anlamı sebebiyle olumsuz bir çağrışım meydana gelmektedir. Bu konuda İlhan ve Kabadayı, Türkçenin olumsuz çağrışıma sahip söz varlığı hakkında örnekler vermişlerdir (2017: 31-59). Yapısal olumluluk/ olumsuzluk ise sözcüğün anlamıyla doğrudan ilgili olmayıp biçim bilgisi içerisinde yer alan olumsuzluk işaretleyicisi eklerin kullanılıp kullanılmadığı veya yokluk, var olmama bildiren sözcüklerin kullanılıp kullanılmadığı durumlara göre ortaya çıkan bir olumluluk/ olumsuzluk; var olma, var olmama türüdür. Görüldüğü üzere, burada yüklemi oluşturan sözcüğün insan zihninde olumlu veya olumsuz bir çağrışım yaptığına değil; yapılıp yapılmadığına, gerçekleşip gerçekleşmediğine, olup olmadığına veya bulunup bulunmadığına bakılır. Buradaki olumluluk/ olumsuzluk; *gerçekleşimli/ gerçekleşimsiz, gerçekleşen/ gerçekleşmeyen, var olan, var olmayan*

biçiminde de düşünülebilir. Türkçenin söz dizimi içerisinde ele alınan olumluluk/ olumsuzluk türü de budur. Bu konuda da İlhan ve Kabadayı, Türkçede -mA, -mAz, mAksızIn, -mAdAn, -mAdIk/ -mAdUk, -slz/ -sUz, -ml/ -mU, -lmsA-/ -UmsA- gibi ekleri ve yok, değil, ermez ve hiç gibi sözcükleri cümlede yapısal olumsuzluğu oluşturan işaretleyiciler olarak vermişlerdir (2017: 60-212). Türkçedeki olumluluk-olumsuzluk kavramlarıyla ilgili bir çalışma yapan Börekçi de dil bilgisi çalışmalarındaki olumluluk-olumsuzluk kavramlarının kullanımına ve bu kavramların kullanımıyla ortaya çıkan biçimce olumlu-anlamca olumsuz nitelendirmesine dikkat çekmiştir. Bu konuda biçim ve anlam boyutunun birbirinden ayrılması gerektiğini belirterek biçim açısından bakıldığında *kılma/ olma, kılmama/ olmama* terimlerinin, anlam açısından bakıldığında ise *olumlu-olumsuz-genel* terimlerinin kullanılması gerektiğini öne sürmüştür (2001: 51-53). Gerçekten de özellikle söz dizimi çalışmalarında *anlamlarına göre cümleler* başlığı altında olumluluk-olumsuzluk terimlerine yer verilmekte; ancak genel olarak olumluluk-olumsuzluk anlama göre değil, *kılma/ olma, kılmama/ olmama* özelliklerine göre ele alınmaktadır. Börekçinin de belirttiği gibi biçim-anlam karşıtlığını özellikle öğrenenler için daha karmaşık bir hâle getirmeden her biçimin amaçlanan bir anlam için araç olduğunu kavramak ve cümlelere bu açıdan yaklaşmak gerekmektedir (2001: 52). Bu sebeple, çalışma boyunca bir cümlede bulunan çift olumsuzluk işaretleyicisinin (*kılma-olma/ kılmama-olmama* bildiren) cümledeki anlamı nasıl etkilediği ve dolayısıyla ifade edilmek istenen anlam için yapının hangi farklılıklarla kullanıldığı üzerinde durulacaktır.

Çift olumsuzluk, bir cümlede bulunan iki olumsuz unsurun birbirini geçersiz kılarak cümledeki anlamı olumluya çevirmesi durumudur. Türkçede çift olumsuzluğun farklı sebeplerle kullanıldığı bilinmektedir. Bu konuda Eker, *sizi sevmediğimi söyleyemem (~sizi sevdiğimi söyleyebilirim)/ sizi sevmiyor değilim (~sizi seviyorum)* örneklerini verdikten sonra parantez içindekiler hariç bu cümlelerin biçimce olumsuz, ancak anlamca olumlu olduğunu, iki olumsuz yapıdan bir olumlu anlamın çıktığını; ancak biçimce ve anlamca olumlu cümleler de dahil olmak üzere bu tür cümleler arasında nüansların olduğunu belirtmiştir (2017: 379). Banguoğlu da *çevrik olumsuzluk* başlığı altında diğerlerinden farklı bir kullanım olduğunu ve bunun *olumlu çevrik kipler* sayılması gerektiğini belirtir. Bunların cevher fiilinin olumsuz çekiminin olumsuz fiil gövdelerine getirilerek yapıldığına, iki olumsuzdan bir olumlu çekimin çıkarıldığına dikkat çeker. Ancak bunların artık *ödemeyecek değilim= elbette ödeyeceğim* örneğinde de görüldüğü üzere olumlu biçimlerden daha kesin bir olumluluk taşıdığını belirtir (2004: 453-454). Ediskun da, çift olumsuzluğa örnekler verirken “*Biz derse çalışıyoruz.*” ve “*Biz derse çalışmıyoruz değiliz.*” cümleleri arasındaki kullanım farkına dikkat çeker:

“Biz derse çalışıyoruz.” (Çalışmakta olduğumuzu haber veriyoruz.)

“Biz derse çalışmıyor değiliz.” (Karşımızdakinin çalışmıyorsunuz biçimindeki iddiasını inkâr ediyoruz.) (2010: 371).

Korkmaz, sıfat-fiillerin olumsuz biçimleri üzerine *değil* edatı getirilerek kurulan cümlelerde iki olumsuzun olumlu bir anlam verdiğini belirtmiştir. *Düşünmemiş değilim* (düşündüm, elbette düşündüm); *bilmiyor değilim* (biliyorum, elbette biliyorum) gibi örneklerde de görüldüğü üzere bu türden kullanımlarda olumluluğun daha kesin ve belirgin olduğunu bildirmiştir (2003: 574-575).

Krifka, çift olumsuzluğun, anlamı tek bir olumsuzdan daha etkili bir biçimde ifade ettiğini; yani kuvvetlendirdiğini belirtmiştir (2007: 2). Horn da İngilizceki çift olumsuzluğun mantığından bahsederken olumlu ile çift olumsuz arasındaki ifade farklılığına dikkat çekmiş ve çift olumsuzla yapılan ifadelerle verilmek istenen mesajın olumlu biçimle yapılan ifadelerle göre daha karmaşık, alışıl-gelmışin dışında; yani normal olmayan bir yolla iletildiğini örnekleriyle belirtmiştir (2001: 296-308).

Türkçede olumsuzlukla ilgili çalışmaları bulunan Çürük, Yunus Emre Divanı'nı çoklu olumsuzluk açısından değerlendirdiği yazısında çift olumsuz yapıların cümlede bazı durumlarda klasik mantıktaki gibi birbirini iptal ederek olumlu anlam ortaya çıkardığını bildirmiştir. Ancak, çift olumsuzluk kavramı, onu gerçekleştiren olumsuzluk işaretleyicileri, çift olumsuzluğun söz dizimsel özellikleri ile anlam ve kullanım boyutları üzerinde Türkiye Türkçesi bakımından yeterince durulmadığına, konunun yüzeysel olarak geçirildiğine dikkat çekmiştir. Bunun yanında, çift olumsuzlukla ilgili de Yunus Emre Divanı'ndan pek çok örnek paylaşmıştır (2014: 196).

Dil bilimsel olumsuzlayıcılar hakkındaki çalışmasında Üstünova, Türkçedeki olumsuzluk işaretleyicilerinin işlevleri üzerinde durmuş ve cümledeki ... *yok değil* yapısının ... *var* yapısını karşıladığını, ... *-sz değil* yapısının ... *-ll* yapısını karşıladığını ancak bu iki yapı arasında ifade farklılıklarının bulunduğunu ifade etmiştir. Bir örnekle belirtmek gerekirse “*Bu köyde elbette yaşlı yok değil.*” cümlesiyle “*Bu köyde elbette yaşlı var.*” cümlesinin birebir eş değer olmadığını, ilk cümle “*Bu köyde yaşlı yok galiba.*” türünden bir olumsuz söyleme itiraz olarak verilen bir karşılıkken, ikinci cümle ise köyde yaşlı olmadığını kesinliği öne çıkaran olumsuz bir bilgi ile vermektedir, demiştir. Bu örneklere ek olarak, iki cümlenin birbirinin yerine kullanılmasının aynı etkiyi veremeyeceğini de belirtmiştir (2016: 1708).

Buraya kadarki araştırmacıların dikkat çektiği üzere çift olumsuz yapıyla ifade edilen olumlu cümle ile olumlu bir yapıyla ifade edilen cümle arasında birta-

kım ifade farklılıkları bulunmaktadır. Bu da konuşanın veya yazanın dikkat çekmek istediği şeyle doğrudan ilgilidir.

Bazı araştırmacıların da çift olumsuz yapıyla olumlu yapı arasındaki ifade farklılıklarına pek dikkat çekmedikleri görülmektedir. Bu konuda Gabain, çift olumsuzlukla ilgili olarak *ol saw yoğ kim kântü aşidmäsär “bir (ol) söz yok, ki kendi işitmesin (işitmese)”* örneğini vermiştir (2007: 78). Ancak bunun yanında Gabain, ileride değinileceği üzere *taluyka kiçig tægmadim “denize asla ulaşmadım. (Kelime kelime: Denize küçük (az) ulaşmadım.)* cümlesinde çift olumsuzlukla olumlu bir anlamın sağlandığını değil, ikinci bir olumsuzluk işaretleyicisiyle olumsuzluğun kuvvetlendirildiğini bildirmiştir (2007: 78). Karahan, olumlu cümlelerden bahsederken bunların birkaç değişik biçimde kurulduğunu belirtmiştir. Bunlardan biri de olumsuzluk ifade eden sözcük veya biçimbirimleri barındırmalarına rağmen olumlu anlam taşıyan cümlelerdir. Bunlar, yapısında bulunan herhangi bir olumsuzluk unsuru, *değil* edatı veya *yok* ismi ile birleşince olumlu anlam kazananlar (*Falakadan korkmayan, titremeyen yoktur. İçimde sönük bir ümit yok değildi.*), -*DAn* başka kalıbı ile *değil* edatının birlikte kullanımıyla olumlu anlam kazananlar (*Sanatın aynası da bundan başka bir şey değildir.*), yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru bulunan ve soru yoluyla olumlu anlam kazananlardır (*Vatan, al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?*) (2008: 104). Demir ve Yılmaz da, Türkçede olumlu cümlelerin hem çift olumsuzla (*Bilmiyor değil.*) hem de olumlu bir yapıyla (*Biliyor.*) kurulduğunu belirtmiştir (2016: 245). Bunun yanında, Özkan ve Sevinçli, olumlu isim cümlelerinde olumsuzluk ifade eden yüklemden sonra *değil* ve *yok* sözcükleri getirilerek (*Cepte hiç para yok değil. Başına gelenleri duymayan kalmadı.*) olumlu bir anlamın sağlandığını; yani iki olumsuzun bir olumluluk meydana getirdiğini belirtmiştir. Bunun yanında, fiil cümlelerinde de yüklemi olumsuzluk eki almış bir fiilden oluşan cümlelerin soru eki yardımıyla olumlu yapıldığını (*Size güzel bir oda veririz, olmaz mı?*) bildirmiştir (2015: 174-175). Özçelik ve Erten de çalışmalarındaki olumlu cümle bahsinde şekil bakımından bazı cümlelerin *değil* edatıyla kullanıldığında (*O sıralarda cebimizde para yok değildi.*), olumsuzluk eki almış yüklem bulduğu cümlelere soru eki getirildiğinde (*Biz oraya gitsek kabul etmeyecekler mi?*) ve +*DAn* başka kalıbı soru sözcüğü ile kullanıldığında (*Hayatın zorluklarına karşı mücadele etmek, acı tatlı tecrübeler yaşamak uygunlaşmaktan başka nedir?*) olumlu anlam verildiğini belirtmiştir (2011: 231). İlhan ve Kabadayı da yapıca olumsuz ancak anlamca olumlu cümleler üzerinde durmuştur. Bunların genel olarak ya iki olumsuzluk ekinin ya olumsuzluk yapan bir ekle olumsuz anlamlı bir sözcüğün ya da olumsuz anlamlı iki bağımsız sözcüğün beraber kullanımıyla olduğunu belirtmiş ve örneklendirmişlerdir: *Seni anlamıyor değilim. (Seni anlıyorum.)*, *Böyle bir durumda aramamazlık olmaz. (Böyle bir durumda aramak*

gerekir.), *Sana soracaklarım yok değil.* (*Sana soracaklarım var.*) vb. (2017: 26-27). Görüldüğü üzere, çeşitli araştırmacılar tarafından olumsuzluk bildiren ek ve/veya olumsuzluk ifade eden sözcüklerden bir arada yararlanılarak olumlu cümleler kurulduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak, bu yapıların her birinde farklı endişelerin, tercihlerin ön planda olduğuna ise pek değinilmemiştir. Bunların her biri farklı bağlamlar, durumlar karşısında tercih edilen, ifadeyi daha etkili hâle getiren veya ifadeye farklı bir boyut kazandıran yapılardır. Bunun yanında, araştırmacıların çift olumsuz yapılarda olumsuzluk işaretleyicisi olan eklerin dışında daha çok *yok* veya *değil* sözcüklerinin kullanımına dikkat çektikleri, *az* veya *küçük* gibi sözcüklerin de Türkçede aynı işlev için kullanıldıklarını pek belirtmedikleri görülmektedir.

Gerek çeşitli araştırmacıların açıklama ve örneklerinden gerekse de bu araştırmadan elde edilen sonuçlar çerçevesinde Türkçe cümlelerde genel olarak çift olumsuzluk içeren şu yapılar sayesinde bir olumlu ifadenin sağlandığı ve bu kullanımlarda çoğunlukla ifadenin kuvvetlendirildiği, dikkat çekici hâle getirildiği, farklı amaçların güdüldüğü veya edebî değerinin yükseltildiği görülmektedir:

1. Olumsuzluk ekini almış bir fiilimsiden sonra olumsuzluk eki almış çekimli bir fiilin veya *yok* sözcüğünün getirilmesi: *Onun bize yapmadığı kalmadı, Dediklerini duymayan kalmasın, Akşamki düğüne gelmeyen olmadı, Böyle sevinçli bir günde oynamamak olmaz, Bu konuyla ilgili bir toplantı yapmasak olmaz; Onun tanımadığı insan yok, Dediklerini yerine getirmeyen yok...*

2. Olumsuzluk eki almış çekimli bir fiilden sonra *değil* edatının getirilmesi: *Akşam yemeğini yemedi değil, Başına gelenleri bilmiyor değil...*

3. *Yok* sözcüğünden sonra tekrar *yok* sözcüğünün veya *değil* edatının getirilmesi: *Mağazanın içinde yok yok; Çarşıda elma yok değil...*

4. Nisbî yokluk, bulunmama bildiren *az* sözcüğünden sonra olumsuzluk eki almış çekimli bir fiilin veya *değil* edatının getirilmesi: *Onun az ekmeğini yemedim, Amcamın az iyiliğini görmedim; Sen de az değilsin...*

5. *+slz / +sUz* isimden isim yapım ekini almış bir sözcükten sonra olumsuzluk eki almış çekimli bir fiilin veya *değil* edatının getirilmesi: *kul hatasız olmaz; çok laf yalansız, çok mal haramsız olmaz; ayakkabısız değildi, insafsız değilmiş...*

6. *Ol-* fiilinin geniş zaman üçüncü teklik kişi olumsuz çekiminin art arda kullanılması: *olmaz olmaz deme. Olmaz olmaz...*

Yukarıdaki yapıların hepsinin elbette ki bir kullanım bilinçaltı mevcuttur. Bu da konuşanın veya yazanın ifade biçimine, dikkat çektiği duruma göre metnin bağlamından daha iyi anlaşılmaktadır. Bu sebeple, çalışmamızda dikkat çekilen çift olumsuzluk konusunun ifadeyi güçlendirmek için oluşturulan kullanımları

ele alınacak ve Türkçenin tarihî devirlerinden ve Türkiye Türkçesinden cümle örnekleri verilip bağlam çerçevesinde değerlendirilecektir.

1. Yöntem

Çalışma, kısım kısım ele alındığında Türkçenin biçim bilgisi ve söz dizimi alanlarını ilgilendiren; ancak bütün olarak değerlendirildiğinde Türkçenin söz dizimini, cümle yapısını, cümlelerin oluşturduğu metin bütünlüğünün önemini ve dolayısıyla ifade biçimini içeren bir çalışmadır. Bu sebeple, her ne kadar çalışma konusu olarak Türkiye Türkçesindeki çift olumsuz yapılarla kurulan cümlelerin ifade durumu seçilmiş olsa da Türkçenin tarihî metinlerinin de ilgili yapılar açısından gözden geçirilmesi bütünlük açısından önemli görülmüş ve tarihî metinler de bu açıdan gözden geçirilmiştir. Hem çağdaş hem de tarihî metinleri aranan birkaç yapı bakımından taramak oldukça zahmetli bir iş olduğundan bu konuda araştırmayı bir nebze de olsa kolaylaştırması için Genel Ağ üzerindeki birtakım derlem sitelerinden istifade edilmiştir. Türkiye Türkçesi metinlerini taramak için Türkçe Ulusal Derlemi'den (TUD), tarihî metinleri taramak için ise TEBDİZ projesinden faydalanılmıştır. Bunun yanında, gerek Türkiye Türkçesinin gerekse de tarihî metinlerin basılı eserlerinden de örnek cümleler tespit edilerek verilmiştir. Çeşitli biçimlerde tespit edilen cümlelerin ifade dünyasının daha iyi anlaşılması için örnekler elden geldiğince uzun bir metin içerisinde vermeye çalışılmıştır. Alınan örnek cümlelerin yanına ise hangi derlemden, kitaptan alındığı belirtilmiştir.

2. Değerlendirme

Bu başlık altında yukarıda belirlediğimiz altı madde çerçevesinde Türkiye Türkçesi metinlerinden ve Türkçenin tarihî metinlerinden örnek cümleler verilecektir. Verilen örnek cümlelerin açıklamaları yapılacak, tercih edilen ifade biçiminin sebepleri, gereklilikleri üzerinde durulacak ve ne gibi ifade farklılıklarını, zenginliklerini beraberinde getirdiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1. Olumsuzluk Ekinin Almış Bir Fiilimsiden Sonra Olumsuzluk Ekinin Almış Çekimli Bir Fiilin veya Yok Sözcüğünün Getirilmesi

Söz diziminde içerisinde fiilimsi bulduran cümleler genellikle birleşik cümle olarak değerlendirilmiştir (Delice 2007; Özkan ve Sevinçli 2015). Bu cümlelerde fiilimsiler yan cümlelerin yüklemine oluştururlar; yani yüklemli durumdadırlar. Bu özellikleriyle de temel cümlelerin yüklemdeki yargıyı çeşitli açılardan tamamlarlar. Bunlarda kullanılan bir olumsuzluk işaretleyicisi temel cümlelerin yüklemdeki yargıyı doğrudan etkiler. Dolayısıyla, yan cümlesinin yüklemde olumsuzluk işaretleyicisi bulduran bir birleşik cümlelerin temel cümlesinin yüklemde de bir olumsuzluk işaretleyicisi varsa çift olumsuzluk kuralı gereği olumlu bir ifade ortaya çıkar. Böylece, olumluluğu pekiştirecek bir söze

gerek kalmadan oldukça etkili, dikkat çekici ve ifade gücü artırılmış bir mesaj verilmiş olur. Bu sebeptendir ki atasözlerinde de bu çift olumsuz yapıdan yararlanılmıştır: *Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz; Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz; Ayağa değmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz; Balta değmedik ağaç olmaz; Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz...*

Bu çift olumsuz yapıda çoğunlukla *kal-* ve *ol-* fiilleri temel cümlemin yüklemine oluşturur. Olumsuzluk işaretleyicisi bulunduran fiilimsiden sonra gelen *yok* sözcüğü ise ek fiil olarak temel cümlemin yüklemine oluşturur. İfadeye güç katan bu çift olumsuz yapının Türkiye Türkçesindeki bazı örnekleri şunlardır:

*Ortaköy'deki Kuvvacıların sayısını kimse bilmiyordu. Fakat orada birlik vardı. İşte bunu **duymayan kalmamıştı**. Kimine göre yüz, kimine göre toplu, mitalyözlü bin kişi* (T. Buğra, KA 2008: 166).

*Fakat Çeşminigâr, Safinaz Hanım, Safinaz gibi vefalı çıkmadı. Bizim evi bir türlü beğenmedi. Safinaz Hanımın evin, etrafı seyredip tek nefes alacak yeri olan cumbanın önünden kalkmamasına mukabil, o hemen her fırsatta evden kaçtı. Semtte **dolaşmadığı** yer **kalmadı**. Hemen her gün ya biz yahut komşulardan biri, Mihrimah Camii'nde yahut komşu bahçelerden birinde veya bir araba atının ayakları dibinde buluyorduk* (A. H. Tanpınar, SAE 2008: 71).

*Eskiden bir lokanta işletiyordum, battı. Vergi yükünün altından kalkamadım. Ondan önce de takı ticareti yapıyordum. Neredeyse **görmediğim** yer **kalmadı** dünyada. Şili, Çin, Afganistan... (W-IA16B3A-0602-2) (Aksan et al. 2012).*

*Anneannem "Hadi gel sarımsaklı köfte koyayım sana" deyince ana dönüyorum. Saatlerce uğramıştır, **yememek olmaz**. Çaresiz kalkıp yürüyorum peşinden (W-UI37C1A-0912-1580) (Aksan et al. 2012).*

*"Biz bıraksak bile, onlar müsaade etmezler ki gâvura" diyerek. Çanakkale Savaşları ile ilgili bir efsane daha var ki, onu da **anlatmamak olmaz** (W-LE41C2A-1360-133) (Aksan et al. 2012).*

*Yabancı mutfaklara öyle açıldım. Gene de, sonuçta, "önce"lere "önce"lere ve hemen "sonra"lara "sonra"lara kayıyor kişi tercihleri. Gittiğim ülkelerin ekmeleklerini, sularını, zeytin ya da limonlarını **tatmazsam olmaz**. Ayırırım, mimlerim, dönerim (W-PG22C1A-0518-1221) (Aksan et al. 2012).*

...bir koy çok kalabalık olduğu zamanlar, kaptan önceden belirlenmiş rotadan sapabilir. Bu gibi durumlarda "Biz şu koyla şu koya uğramak için para ödedik, oralara **gitzemezsek olmaz**" itirazları insanların normalde üzerlerini kaplayan görgü cilasının altının görülmesine yardımcı olur. Yabancılar da bu konuda bizim Mavi Yolcular'dan aşağı kalmazlar (W-TE36E1B-3354-919) (Aksan et al. 2012).

Evinin bir kısmını ona kiraladığı için pişmandı bile... Kendi yattığı odanın karşısındaki büyük salonun duvarını sanki bile bile harap etmişti; çivi **çakılmadık yeri yoktu** (A. H. Tanpınar, MB 2010: 23).

Nevzat durmadan ağabeyisini sıkıştırıyordu: "Şuradan denize girsem n'olur sanki?" Nevzat'ın **yapmayacağı şey yoktu**. Bu en küçük çocuğun evde kurduğu mutlak saltanat bir çeşit tehdit hâline girmişti. (A. H. Tanpınar, AK 1987: 61).

Türkiye Türkçesindeki bu kullanımların örneklerini Türkçenin tarihî metinlerinde de görmek mümkündür:

Tişi aşlı et ol küdezgü etig

Yıdır et küdezmese bolmaz itig (KB, 4519) (Arat 1947: 454).

(Kadının aslı ettir. O eti gözetmeli (korumalı). Eti gözetmezse (korumazsa) olmaz (Eti mutlaka gözetmelidir (korumalıdır). (Yoksa) et kötü kokar.)

Tün çemen içre niķābın almış ol gül yüzidin

Gonçe yañlıg çāk bolmağan giribān kalmadı

(Dün çemende (bahçede) o gül (sevgili) yüzünden örtüsünü (peçesini) alınca (kaldırınca, açınca) gonca gibi yırtılmayan yaka kalmadı (herkes yakasını yırttı). (Mevlâna Sekkâkî Divanı, 570) (Eraslan 1999: 240).

Her zamān uruş ve talaşları bolğanda bir uruk birlen kim uruşur irdi, Moğol anga gālib kilür irdi. Ol Türk illerinde Moğolning tiri ötmegen ve kolı yitmegen il yok irdi. Bu sebebdin barça iller Moğolnı künilep "ah sin mü" dirler irdiler. (ŞT, 30/10-12) (Karabörk 1995: 191).

(Hangi boyla vuruşurlarsa vuruşsunlar Moğol ona galip gelirdi. O Türk illerinde Moğol'un okunun delmediği ve elinin uzanmadığı yer yoktu. Bundan dolayı bütün iller Moğol'u kısıkanıp "Ah sen mi!" derlerdi.

Gel zühür it kandasın ey Mehdî-i şâhîb-ķırān
*Kim cihānda zāhir **olmaduķ** ‘alāmet **ķalmadı*** (Bâkî Divanı) (TEBDİZ)
(Ey kutlu Mehdi, neredesin? Cihanda meydana gelmeyen alamet kalmadıķı için gel ortaya çık!)

Ne yazulu ise ĥayr [u] eger Őer
*Okudurlar saña **bilmemek olmaz*** (Muhibbî Divanı 1286) (TEBDİZ)
((Amel defterinde) hayır ve Őer ne yazılı ise sana okuturlar. (Bunları) bilmemek olmaz.)

*Ĥasret cigerüm derd ile ķan **itmemek olmaz***
*Miĥnet belümi devr-i kemān **itmemek olmaz*** (Mihrî Hatun Divanı, 58) (TEBDİZ)
(Hasretin derdiyle ciķerimin kan olmaması mümkün değildir. Miĥnet ile belimin yay gibi eğilmemesi mümkün değildir.)

*Ni‘met-i dünyāya meftūn **olmaduķ yokdur** velî*
Nev‘iyā çok böyle ĥayrān olmanuñ hiĥ dadı yok (Nev‘i Divanı 220) (TEBDİZ)
(Dünya nimetlerine bağlanmayan yoktur. Ancak, ey Nevayi, böyle çok hayran olmanın da hiĥ tadı yoktur.)

Türkiye Türkçesi ve Türkçenin tarihî metinlerinden vermiŐ olduğumuz yukarıdaki cümlelerde yer alan çift olumsuz örnekler ifadeye güç katmak için kullanılmıştır. Örnek verecek olursak; ilk cümlede yer alan *duymayan kalmamıştı* çift olumsuz yapısının *herkes duymuŐtu* biçiminde bir karşılığı olduğu söylenebilir. Bu bir derecede doğrudur. Ancak, aslında duyma olayının artık her yere yayıldığı, sağır sultanın bile duyduğu gibi kuvvetlendirilmiŐ, dikkat çekilmiş, dolayısıyla güç katılmıŐ bir anlatım söz konusudur. Kullanılan olumsuzluk işaretleyicileri ifadeyi dikkat çeker hâle getirmiŐtir. Bu özelliğiyle de bünyesinde olumsuzluk işaretleyicisi bulundurmayan cümlelerdeki anlatımlardan ayrılır. *Dolaşmadığı yer kalmadı, görmediğim yer kalmadı, ķāk bolmağan ķalmadı, olmaduķ ‘alāmet ķalmadı, yapamayacağı Şey yok* gibi kullanımlarda da aynı durum söz konusudur. Bu yapılar Türkçenin söz diziminin yanında anlambilimin ve söylem çözümlemesinin de ilgi alanına girmektedir. Çünkü bu ifadelerin hepsi farklı ruhî durumların, farklı olayların, farklı etkilerin neticesinde tercih edilmiş, ince anlam farklılıkları sağlayan kullanımlardır.

Tarihî metinlerden almış olduğumuz örnekler iķerisinden Kutadgu Bilig’de geķen *Tişi aşlı et ol küdezgü etig / Yıdır et **küdezmese bolmaz** itig* beyti ele

alınırsa kuvvetli bir gerekliliğin ifade edildiği görülür. KB'de gereklilik kipinin çekimi *-gu, -gü / -gu, -gü + kerek* ve *(kerek + ...)* *-sa, -se* biçimbirimleriyle yapılırken (Ercilasun 2014: 194) burada söz konusu yapıların haricinde bir gereklilik biçimi tercih edilmiştir. Ancak, bu gereklilik, cümlede çift olumsuzluk işaretleyicisi kullanılarak yapılmış ve zorunlu bir duruma dikkat çekilmiştir. Söz konusu eylemi yapmamın olmayacağı, yapılmasının elzem olduğu dikkat çekici bir yapıyla ortaya konmuştur.

Bu başlık altında değerlendirmiş olduğumuz yapının *ki* bağlacı sebebiyle terse dönmüş biçimleri de Türkçede kullanılmaktadır. Bu yapılarda ... *yok(tur) ki ...mAsIn* biçiminde bir yapı kullanılır. Bunlar, *ki* bağlacı sebebiyle Türkçedeki yan cümle-temel cümle sırasının terse döndüğü yapılardır. Normalde olumsuzluk eki almış fiilin sıfat-fiil eki alması beklenirken bu işlevi *ki* bağlacı karşıladığı için fiilin şeklen emir kipiyle çekimlendiği görülür. Bu yapıdaki cümleler, Türkçenin kurallı söz diziminde olduğu gibi ...*mAyAn yok(tur) / ...mAdIk yok(tur)* biçiminde anlaşılır. Söz konusu yapının Türkiye Türkçesi metinlerinde ve Türkçenin tarihî metinlerindeki bazı örnekleri şunlardır:

*Refik Halit Karay, o dönemde çocuk eğitiminin nasıl olduğunu anlatarak, bu kişiliklerin bir yönünü aydınlatıyor. Özet olarak aktarıyorum: "Haşhaş (afyon) pek rağbattedir. Hiçbir mahalle aktarı **yoktur ki** çivilerinden kupkuru haşhaş hevenkleri **sarkmasın**. Bütün nesil, hangi içtimai sınıfa mensup olursa olsun, haşhaş menkuhu içe, eme, dalgın ve yarı sersem büyümüştür (W-OA16B3A-0394-1401) (Aksan et al. 2012).*

*Soru imlerinden, eklerinden kurtulunur. Derken derken sonu gelmez virgüller, alışkılar, yinelemeler, arka arkaya atlatılan ünlemler, duraklama duraksama dönemlerinin üç noktaları... Ve hiçbir ayrıç **yoktur ki**, içinde, yaklaşmakta olan sonu **taşımazın**. Ayrıçlar göçer sözcüklerin arasına. Her bir adımın eşdeğeri yanı başına kurulur (W-JA16B2A-0372-1052) (Aksan et al. 2012).*

*Ah Halid!.. Şehit olamayan Halid!.. Savaş etimi çiğniyordu. Şehitlik dışında elde etmediğim makam kalmadı. Bedenimde bir karış yer **yoktur ki**, ya kılıç veya bir mızrak yarası **olmasın** (W-PA16B4A-1475-1647) (Aksan et al. 2012).*

*ol saw **yok kim** kântü **âşidmâsâr** "bir (ol) söz yok, ki kendi işitmesin (işitmeseyse)" (Gabain 2007: 78). Bu cümle "Kendisinin işitmediği söz yoktur. Her sözü kendi işitir." biçimlerinde anlaşılır. Bunların hepsi de kendisinin işitme konusunda üstünlüğüne vurgudur.*

2.2. Olumsuzluk Eki Almış Çekimli Bir Fiilden Sonra *Değil* Edatının Getirilmesi

Türkiye Türkçesinde ismin ek fiil ile yüklem yapıldığı cümlelerin olumsuzu *değil* edatı ile yapılır. Bunun yanında, çekimli fiillerin de cümle içerisinde ek fiil almış *değil* edatıyla birlikte kullanıldığı görülür. Türkçenin söz diziminde en çok dikkat çeken ve araştırmacıların en çok değindiği çift olumsuz yapılar bunlardır. Bunlarda, olumsuzluk eki almış çekimli bir fiilin ardından ek fiil almış *değil* edatı getirilir ve böylece fiillerin olumsuzunu yapmak için kullanılan *-mA-* olumsuzluk biçimbirimi ve *değil* olumsuzluk biçimbirimi aynı cümlede kullanılmış olur. Bu da çift olumsuzluk yapısını meydana getirir. Söz konusu çift olumsuz yapılar, yüklem bildirdiği *yapmadı, gelmedi, görmemiş, bakmıyor, kırmayacak* gibi olumsuz yargılara *cevap, tepki vb.* gibi verilmiş ve eylemin yapıldığını bildirmek için kullanılmış ifadeleri yansıtmaktadır. Türkiye Türkçesi metinlerinden tespit edilmiş bazı örnekleri şunlardır:

*Diyorlar ki hayata akacağı yolu serbestçe açalım. Ondan sonrasını bu millet kendisi yapar. Bir hafta evvel sakalımı düzelttirmemekliğim bugün bu külfetten kurtulmamı icap ettirmez. Elli yıl önce bu işi yapmamışız. Bu gecikme gene oradan işe başlamamızı zarurî kılar. Senin dediklerini **anlamıyor değilim**; sen içtimâî bir mücadelenin getireceği değişikliği istiyorsun. Bu, istediğin zaman olacak şey değildir* (A. H. Tanpınar, MB 2010: 96).

*Ama edebiyat dünyamızın bize bazı şeyleri hatırlatma geleneği edinmemesinden midir nedir, bütün bu karmaşaya eşlik etmekte ihmalkâr davrandığı izlenimine kapıldım. Yine de güzel şeyler **olmadı değil**. Evvela, 2007'nin - gözlemleyebildiğim kadarıyla- ruh hâlini en çok yansıtan ve bu sayfalarda sizlerle paylaştığım birkaç kitaptan bahsetmek istiyorum* (W-TE36E1B-3355-2077) (Aksan et al. 2012).

*Bu hülya ta ilk gecelerden başladı. Ömer Behiç o nadir damatlardan biriydi ki zevcesinin babasını, bu sağ koluyla bacağı hafifçe mefluç mütekait ihtiyar askeri, **sevmemiş değildi**. Annesini hatta seviyordu* (H. Z. Uşaklıgil, KH 2016: 25).

Türkiye Türkçesindeki bu kullanımların örneklerini Türkçenin tarihî metinlerinde de görmek mümkündür:

***Bilmez degülem** ki ey vefâdâr*

Olduñ göricek beni dil-efgâr (Celîlî, Leylâ vü Mecnûn) (TEBDİZ)

(Ey vefalı, beni gördüğünde âşık olduğunu bilmez değilim.)

Didüm egerçi cümlesi vârid bu sözlerüñ

Ben dahı añlamaz degülem renc ü rāhatı (Nâbî Divanı, 16) (TEBDİZ).

(*Bu sözlerin hepsi söylenmiş dedim. Ben de eziyet ve rahatı anlamaz değilim.*)

Yukarıdaki örnekler, söz diziminde çift olumsuzlukla oluşturulan olumlu cümleleri göstermektedir. *Anlamıyor değilim, olmadı değil, sevmemiş değil* gibi çift olumsuz yapılar aklımıza hemen *anlıyor, oldu, sevmiş* gibi biçimce de anlamca da olumlu yapıları getirebilir. Ancak, söz diziminde buradaki çift olumsuz yapılarda bir tercih, dolayısıyla anlam farkı bulunmaktadır. Ediskun'un da "*Biz derse çalışıyoruz.*" ve "*Biz derse çalışmıyoruz değiliz.*" cümlelerini vererek "İlkinde çalışmakta olduğumuzu haber veriyoruz.", ikincisinde "Karşımızdakinin çalışmıyorsunuz biçimindeki iddiasını inkâr ediyoruz." değerlendirmesi burada açıklayıcı olmaktadır. Gerçekten de bu kullanımların olumlu yapılardan kip bakımından bazı farklılıklar taşıdığı açıktır. "*Anlamıyor değilim.*" kullanımından sonra bir açıklama beklenmektedir. Bu da aslında dediklerini anladığı; ancak dediklerinde eksik yanların da bulunduğu ve bu duruma itiraz ettiği. Bu anlam da ancak metnin, parçanın, cümlenin bağlamından anlaşılmaktadır. Diğer örnekler için de aynı durum geçerlidir. Onlarda da, anlam olumludur; ancak olumlu yapıları birebir karşılar bir anlam da söz konusu değildir. Tarihî metinlerden Celîlî'nin Leylâ vü Mecnûn'undan alınan beyit göz önünde bulundurulduğunda *bilmez degülem* yapısıyla *bilmiyor* gibi görünmesinin kendisini aldatmaması gerektiği, *bilmiyor* gibi kendisine muamele yapılmaması gerektiği gibi bir ifade görülmektedir. Bunun karşılığında hakkıyla bildiğini ifade etmektedir. Eğer, sadece *biliyorum* deseydi bu ifadede *bil-* fiilinin şimdiki zaman çekimindeki kesinlikten başka bir ifade derinliği oluşmayacaktı. Buna karşılık, *bilmez degülem* çift olumsuz yapısının beytin ve âşığın ifade etmek istediği anlam derinliğine daha uygun olduğu görülmektedir.

2.3. *Yok Sözcüğünden Sonra Tekrar Yok Sözcüğünün veya Değil Edatının Getirilmesi*

Yok sözcüğü, Türkçede *var olmama, bulunmama* bildiren olumsuzluk işaretleyicisi bir sözcüktür. Cümlede ek fiil vasıtasıyla yüklem olarak kullanıldığında başka bir olumsuzluk işaretleyicisine gerek kalmadan özelde *var olmama, bulunmama*, genelde olumsuzluk bildiren cümleler oluşturur. Ancak, bir cümlede bulunan *yok* sözcüğüyle beraber ek fiil almış bir *yok* sözcüğü veya ek fiil almış bir *değil* edatı kullanıldığında çift olumsuzluk kuralı gereği olumlu bir anlam ortaya çıkar. Bu kullanımlarda *yok* sözcüğünden sonra *değil* edatının getirilmesi daha çok rastlanan bir durumdur. *Değil* edatından sonra tekrar *değil* edatının getirildiği örneklere ise rastlanmamaktadır:

Nuran, açık turuncu çepken, mor kadife yelek, yine turuncu şalvar içinde, o kadar sırma ve işleme arasında bir mücevher gibiydi. Kendisi de elbisesine pek bayılmıştı. İki de bir aynaya bakıyordu.

-Peki, saçlarını bu hâle nasıl koydun?

*-Evde ayna, tarak **yok değil** ya! Sümbül Hanım da bana yardım etti (A. H. Tanpınar, H 1992: 385).*

*Efendi olmayan uşak olur. Kural bu. Çıkış yolu kapalı milyonlara parayla umudun birleştiği piyango kültürünü geliştiriyor. Milli Piyango, Spor-Toto, Spor-Loto, at yarışları... **Yok yok**. İstedini seç. Bilet al, kupon doldur, sonra da bekle (W-CE37C3A-0633-1036) (Aksan et al. 2012).*

*Serkan'ın eşinin yakın arkadaşı bu haberin hazırlanmasında ve yayınlanmasında yardımcı olmuştur. Sabah gazetesinin Pazar ekindeki haberin resimlerinde **yok yoktur**; yatlar, arabalar ve akla neler geliyorsa internet üzerinde açık arttırmayla satılabileceği ve uygun fiyatlardan alınabileceği haberde yazılmaktadır. (W-RF39C3A-1485-2019) (Aksan et al. 2012).*

*Günlerimi genelde limanda geçiriyordum. Bu bizim Sudanlı Hasan havanın sıcaklığına rağmen hep beyaz pardösüyle dolaşır. Pardösünün ceplerinde **yok yoktu**. Kimlikler, pasaportlar, kredi kartları (ben kredi kartını ilk Beyrut'ta gördüm), ne ararsan vardı (W-NE39C4A-0081-786) (Aksan et al. 2012).*

Türkiye Türkçesindeki bu kullanımların örneklerini Türkçenin tarihî metinlerinde de görmekteyiz:

***Yok ermez** kâdaşlar ara bar menin*

Bu yanlış kişi bilgi artuğ anı (KB, 3145) (Arat 1947: 321).

(Benim akrabalarım arasında da böyle bilgili kişi yok değil. Vardır.)

Kutadgu Bilig, Doğu Türkçesiyle kaleme alınmış bir eser olduğundan burada *değil* edatı yerine *er-* fiilinin geniş zaman üçüncü teklik kişi olumsuz çekimi kullanılmıştır.

Hâtırında naşş olan fikr-i dehan-ı yârdur

***Yok değil** 'ışk ehlinün gönlünde bir sır vardur (Emrî Divanı, Gazel, 100) (TEBDİZ).*

(Aklıma kazınan sevgilinin ağzının düşüncesidir. Aşk ehlinin gönlünde de bir sır yok değil, vardır.)

Yok değil zevk u şafâsı var imiş bezm-i meyûn

Ğuşsa vü ğam ele cām-ı meyi alınca imiş (Hisâlî Divanı, Gazel, 224) (TEBDİZ)

(Şarap meclisinin zevk ve sefası yok değil, varmış. Keder ve üzüntü, şarap kadehini ele alınca imiş.)

Yukarıdaki cümlelerde olumsuzluk ifade eden iki sözcük bir arada kullanılarak güçlendirilmiş olumlu bir ifade ortaya çıkarılmıştır. Burada verilen örneklerden ilk bakışta *yok değil* karşılığı olarak *var*, *yok yok* karşılığı olarak da *her şey var* biçimlerine ulaşabiliriz. Bu kolay olan bir durumdur. Ancak, ilk örnekte geçen *yok değil (ya)* yapısı sanki evde ayna, tarak yokmuş ve yaptığı şey şaşılacak bir işmiş gibi düşünen zihniyete karşılık verilmiş bir tepkinin, biraz da şaşırılmış bir ruh hâlinin sonucudur. Dolayısıyla, doğrudan *var* diyenle *yok değil* diyen kişinin dikkat çektiği durum, ruh hâli vb. tamamen birbirinden farklıdır. Bunlar, bazı tercihler sonucu ortaya çıkan kullanımlardır. Aynı şey *yok yok* yapısı için de geçerlidir. Böyle diyen biri, *her şey var* kullanımının da üstünde varlığın şaşılacak durumda çok olduğunu ifade etmekte ve ifadeyi güçlendirerek dikkat çekici bir hâle getirmektedir.

2.4. Nisbî Yokluk, Bulunmama Bildiren Az Sözcüğünden Sonra Olumsuzluk Eki Almış Çekimli Bir Fiilin veya *Değil* Edatının Getirilmesi

Türkçede *az* sözcüğü cümlede nisbî olumsuzluk bildiren bir sözcüktür. Yani, *değil*, *yok* biçimbirimleri gibi tam olarak olumsuzluk bildiren bir sözcük değildir. Bu sebeple, ancak cümle içerisinde kendisinden sonra olumsuzluk bildiren bir sözcük kullanıldığında iki olumsuzluk kuralı gereği olumlu bir ifade ortaya çıkar. Cümlenin yüklemi olumsuzluk eki almış çekimli bir fiil veya olumsuzluk bildiren *değil* edatının ek fiil almış biçimi olmasına rağmen *az* sözcüğü sayesinde cümledeki ifade olumluya; yani gerçekleşme, bulunma veya var olma bildiren bir duruma döner. Bu yapının ilk örneklerini Türkçenin bilinen ilk yazılı metinlerini içerisinde barındıran Köktürkçe döneminde görmek mümkündür: *taluyka kiçig tegmedim, töpütke kiçig tegmedim* (KT, G/3; BK, K/2-3) (Ercilasun 2016: 500/544). Ancak, burada *az* yerine *kiçig* sözcüğü karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili açıklama da aşağıda yapılacaktır.

Türkiye Türkçesindeki örneklerden bazıları şunlardır:

...bu "acı hakikatin" bir sarhoşluk anında babasının dudaklarından dökülüvermesini bekledi. Hemen her zaman körkütük sarhoş gezen babasının, böyle boş bulunacağı bir anını yakalamak için, ardında az gezip dolaşmadı. Zavallı ihtiyarcıksa, kızının ilgisini, kendine duyduğu sevgiye ve kollama duygusuna yordu. Kuşkusuz bir baba için çok hayırlı sayılacak bir yanlış anlamaydı bu (W-LA16B0A-0287-712) (Aksan et al. 2012).

*Yani Türkiye'siz bir kültürden söz edilebilir mi? Rahmetli Halikarnas Balıkcı-sı'nın kulakları çınlasın, bu gösteriyi görmesini isterdim, yıllardır "dünya kültür-rünün anası Anadolu'dur" diye **az mücadele vermedi**. Son olarak bu gösteri bize de yaradı (W-QH32D1B-2569-1047) (Aksan et al. 2012).*

*...meselesine girmeyip doğrudan şık bir altın bilekliğin fiyatını sorunca çok şaşırıldı. Meteliğe kurşun atan muhasebecinin onca parayı kimin için gözden çıkardığını merak etti. Dilaver de **az değildi**, ilçedeki kuşların bile kiminle ne haltlar karıştırdığından haberdar olan kuyumcunun meraklı sorularına muhatap olacağını bildiğinden, çalacağı minarenin kılıfını daha gelmeden hazırlamıştı (W-TA16B1A-0918-804) (Aksan et al. 2012).*

*Hemen ses isteyenler vardır: Ötekiler henüz uyanmamışsa evde, alçak sesle radyo dinler, televizyonu açarlar. Pencereye, balkona yönelen, dış dünyayla ilk teması gecikmeden yapan sabahçıların sayısı **az değildir**. Erkekler camiye gitmek, kadınlar seccade sermek için herkesten erken kalkar: En çok yaşlılar... (W-PG22C1A-0518-576) (Aksan et al. 2012).*

Bu yapıardan *nisbî olumsuzluk sözcüğü+olumsuzluk eki almış çekimli bir fiil* yapısının ilk örneklerini Köktürkçe döneminden itibaren görmek mümkündür. Bu konuda Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında geçen şu cümleler önemlidir:

*İlgerü Şantun yazıka tegi süledim, taluyka **kiçig tegmedim**. Birigerü Tokuz Ersinke tegi süledim, Töpütke **kiçig tegmedim**. Kurıgaru Yinçü ögüz keçe Temir Kapıgka tegi süledim. Yurıgaru Yir Bayırku yiriñe tegi süledim. Bunça yirke tegi yoritdım; Ötüken yışda yig idi yok ermiş; il tutsık yir Ötüken yış ermiş. (KT, G/3-4) (BK, K/2-3) (Doğuda Şantung Ovası'na dek ordu yürüttüm, okyanusa az ulaşmadım. Güneyde Tokuz Ersin'e dek ordu yürüttüm, Tibet'e az ulaşmadım. Batıda Yinçü {Sirderya} Irmağı'nı geçerek Demirkapı'ya dek ordu yürüttüm. Bunca yerelere dek {ordu} yürüttüm; Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç yokmuş; Devleti yönetecek yer Ötüken Dağları imiş.) (Ercilasun 2016: 500-501/544-545).*

Görüldüğü üzere, burada Türkiye Türkçesindeki *az* sözcüğü yerine *kiçig* sözcüğü kullanılmıştır. *Kiçig* sözcüğü çeşitli araştırmacılar tarafından farklı algılanmış ve yazıtlarda geçen bu yerlerin çevirisi de değişik biçimlerde yapılmıştır: *taluyka kiçig tegmedim / Töpütke kiçig tegmedim: denize [çok yakına kadar gidip] ulaşmadım / Tibet'e [çok yakına kadar gidip] ulaşmadım* (Aksan 2000: 123); *denize hiç erişmedim / Tibete hiç erişmedim* (Orkun 2011: 23); *denize pek az kala durdum / Tibet'e pek az kala durdum* (Tekin 2008: 21); *denize ulaşma- ma az kaldı / Tibete ulaşmama az kaldı* (Ergin 2005: 3/57); *denize asla ulaşma- dım* (Gabain 2007: 78); *(Büyük) Okyanusa ulaşmama az kaldı / Tibet'e ulaşma-*

ma az kaldı (Aydın 2018: 47/74-75); *denize bir kez bile varmadım / Tibet'e bir kez bile varmadım* (Ölmez 2017: 83); *okyanusa az ulaşmadım / Tibet'e az ulaşmadım* (Ercilasun 2016: 501/545). Bu türden farklı değerlendirmelerin bulunduğu durumlarda sözcüğün olumsuzluk pekiştireci mi yoksa çift olumsuzluk yoluyla olumluluk kuvvetlendiricisi mi olduğunu tespit etmek için bağlam çerçevesindeki kullanımına bakmak, uygulanacak yöntemlerden biridir. Bu konuda Gabain, Eski Türkçede olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi için *nâñ, idi, arıtı* ve bazen de “*hiç, asla*” anlamına gelen *kiçig* sözcüğünün kullanıldığını belirtmiştir. Gabain, verdiği *taluyka kiçig tãgmãdim* örneğini “*denize asla ulaşmadım (kelime kelime: Denize küçük (az) ulaşmadım*” biçiminde çevirir (2007: 78). Gabain, bu örnekteki *kiçig* sözcüğünü olumsuzluk pekiştireci olarak kabul etmiş ve *hiç, asla* anlamında olduğunu belirtmiştir. Ancak, kelimesi kelimesine yapmış olduğu çeviride *hiç, asla* sözcüklerinden değil, *az* sözcüğünden yararlanmıştır. Ayrıca, Gabain, *kiçig* sözcüğünün olumsuzluğun kuvvetlendirilmesi için kullanıldığını belirttikten sonra eserinin *dizin* kısmında *kiçig* sözcüğü için “*kiçig: (küçük); edat olarak: Olumsuzluğun hafifletilmesi*” notunu düşmüştür (2007: 154). Gabain'in bu konuda tam karar veremediği görülmektedir.

Kiçig sözcüğünün bağlam içerisindeki anlamına Eski Türkçenin diğer metinlerinde bakıldığında şöyle bir durum arz ettiği görülmektedir:

Kara bodun kaganım kelti tip ög(.....)ka at birdim. Kiçig at(lı)g (.....) (BK, D/41) (*Halk kitlesi kağanım geldi diye se(vindi...) unvan verdim. Küçün unvanlılar (.....)*) (Ercilasun 2016: 580-581).

birök kiçig kiçig eliglär körkin körü kutrulgu tın(lı)glar ärsär <kuanşi im pusar> ol tın(lı)glarka kiçig kiçig eliglär körkin körgitü nomlayur kutgarur (KİP 122-124) (*Eğer küçük küçük hanların, senapatilerin yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler, Kuanşi im Pusar o canlı varlıklara küçük küçük hanların kılığına girerek görünür, (onlara dini) öğretir, (onları) kurtarır.*) (Özcan 2014: 32/52).

üçünçi än kiçigi oglınıñ atı m(a)has(a)tve ärti (AB, 77-78) (*Üçüncü en küçük oğlunun adı Mahāsattva idi.*) (Gulcalı 2015: 76/109)

bars yıl, ekinti ay, bir yigirmike Tay-gün-tan manıstantakı kiçig di[n]tar bu-rua guru eşid[ip] içimiz isig Sangun İtaçuk için bitidim (İB, 67) (*Kaplan yılı(nda), ikinci ayın on beşinde, Taygüntan manastırında, (ben) genç dindar (mürüt), mürşit kâhinden işitip, ağabeyimiz aziz Sangun İtaçuk için (bu kitabı) yazdım.*) (Tekin 2013: 26/34).

[*äbintäki uluĝ kiçigkä*]tutuztı artuĝ ädgü açınıñlar tep (İKP 67/7-8, 68/1) (Evindeki büyük küçük (herkese) tembih etti "(Ona) çok iyi bakın." diyerek. (Hunutlu 2014: 121).

Yukarıdaki cümlelerde *kiçig* sözcüğünün "1. makam, rütbe, derece bakımından daha aşağı olan, 2. Yaşı daha az olan" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, olumsuzluğu kuvvetlendirmek için kullanılan *hiç, asla, bir kez bile* gibi sözcükleri karşılar bir biçimde kullanıldığı görülmemektedir. Dolayısıyla, *kiçig* sözcüğünü söz konusu yapı içerisinde *asla gitmedim, hiç gitmedim* biçiminde kabul etmek mümkün görünmemektedir.

Taluyka kiçig tegmedim ve *Töpütke kiçig tegmedim* kullanımlarıyla neyin kastedildiğini anlamamanın bir diğer yöntemi, yazıtlarda geçen ifadelerin tarihî olarak gözden geçirilmesidir. Bilindiği üzere, Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları Bilge Kağan'ın ifadelerini içermektedir. Bu ifadelerde Bilge Kağan, genel olarak tahta çıktığı andan itibaren milleti için yaptıklarından bahsetmektedir. Bunlar içerisinde milletine yurt edinme, açları doyurma, evsizleri barındırma ve çeşitli yönlerde sefer ederek Türk boylarını ve diğer milletleri kendi devleti içerisinde toplama bulunmaktadır. Bunları da bir nutuk edasıyla yazıtlarda dile getirmektedir. Bu olaylara tarihî açıdan baktığımızda Çin yıllıklarında Türklerin Şantung şehirlerine saldırdığı ve Çinlilerin yenildiği belirtilmektedir (Mau-Tsai 2006: 347-348). Çin kaynaklarının yanında Köktürklerin önemli vezirlerinden Tonyukuk adına dikilmiş olan yazıtta da bu olaya değinilmektedir: *İki bin (iki) süm(üz) (b)oltı. Türk bodunn kı(lınga)lı, Türk kagan olurgalı Şantun balık(k)ka, taluy, ögüzke tegmiş yok ermiş. Kaganıma ötünüp sületdim. Şantun balık(k)a, taluy, ögüzke tegürtüm. Üç otuz balık sıdı. (T, D/1-2) (iki bin {kişi} idik. İki ordu-muz oldu. Türk milleti yaratılalı, Türk kağanı tahta oturalı Şantung şehirlerine, okyanusa {Çin Denizi'ne} ve ırmağa {Sarırmak'a} ulaşmış olanı yokmuş. Kağanıma arz edip ordu gönderdim. Şantung şehirlerine, okyanusa ve ırmağa ulaştırdım. Yirmi üç şehri tahrip ettiler.* (Ercilasun 2016: 604/605). Buradaki ifadelerden, Tonyukuk sefer düzenleyene kadar diğer Türk kağanları zamanında Şantung'a ulaşamadığı, dolayısıyla hem Şantung'un ele geçirildiği hem de okyanusa ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, *hiç ulaşmadım, ulaşmama az kaldı, ulaşmama az kala durdum* biçimlerindeki çeviriler tarihî verilerle çelişmektedir.

Kiçig sözcüğünün kullanıldığı anlamı ve kullanılma sebebini ortaya çıkarmak için faydalanacağımız yöntemlerden biri de bu ifadelerle ilgili söylem çözümlemesi yapmaktır. Söylem çözümlemesi, en basit anlatımı ile dilin incelenmesidir. Ancak, bu inceleme ifade edilen dilsel öğelerin basit bir incelenmesi olmayıp ifadelerin/söze dökülenlerin söz dizimsel ve semantik sınırlarının ötesine gitmeyi ve bu ötede yatan anlam ve içeriği incelemeyi gerektirir (Çelik ve Ekşi

2008: 105). Köktürk bengi taşları, nutuk niteliği taşıyan metinlerdir. Dolayısıyla; kağanlar, vezirler kendi kudretlerinden, yaptıkları işlerin öneminden ve büyüklüğünden bahsetmektedir. *Taluyka kiçig tegmedim* ve *töpütke kiçig tegmedim* ifadelerinin geçtiği yerler, Bilge Kağan'ın kendi kudretinden ve yaptığı seferlerin azametinden bahsettiği kısımdır. Burada Bilge Kağan; doğuda, batıda, güneyde, kuzeyde ulaştığı sınırları, ordu gönderdiği son noktaları belirtmektedir. Dolayısıyla, birden bire *okyanusa hiç ulaşmadım / Tibet'e hiç ulaşmadım, okyanusa asla ulaşmadım / Tibet'e hiç ulaşmadım, okyanusa az kala durdum / Tibet'e az kala durdum, okyanusa ulaşmama az kaldı / Tibet'e ulaşmama az kaldı* biçiminde kendi hızını kesen, kudretini baltayan ifadelere yer vermesi pek mümkün görünmemektedir. Buralarda olumsuz bir ifadeye yer vermesinden önce ulaştığı yerlere kadar olan kısımları sınır olarak belirtmesi söylemin içeriği ve amacı açısından daha isabetli olurdu. Dolayısıyla, *taluyka kiçig tegmedim, töpütke kiçig tegmedim* diyerek çift olumsuz yapıyla kuvvetli bir olumlu anlam ortaya çıkarmakta ve yaptığı işin; yani seferlerinin ve hâkimiyeti altına aldığı coğrafyanın büyüklüğünden bahsederek kudretini göstermektedir. Bu kullanımın Türkiye Türkçesinde de *Ankara'ya az gitmedim, az ekmeğini yemedim, az iyiliğini görmedim, az seyahat etmedim* gibi karşılıkları bulunmakta ve bu kullanımlar, ifadeye kuvvet katılmak ve işin önemine dikkat çekilmek istendiğinde tercih edilmektedir.

Kiçig tegmedim kullanımına dikkat çeken ve şimdide kadar Türk cümle yapısını zorlar bir biçimde *ulaşmama az kaldı, neredeyse ulaşacaktım* biçimlerinde çevrildiğini belirten Ercilasun, *kiçig* kelimesi yerine bugün *az* kelimesini koymanın yeterli olduğunu ve böylece cümle yapısını değiştirmeden *az ulaşmadım*, yani *çok ulaştım* anlamının ortaya çıkacağını bildirmektedir. Ercilasun, bu görüşünü Tonyukuk yazıtından ve Çin yıllıklarından verdiği bilgilerle de desteklemektedir (2016: 633).

Söz konusu çift olumsuz yapının Türkçenin tarihî metinlerinden bulunan diğer örnekleri şunlardır:

Az seng-i ta'nesin yimedi düşmenüñ

Bî-berg ü bār olursa nihâl-i taḥammülüñ (Fasih Ahmed Dede Divanı, Gazel, 238) (TEBDİZ)

(*Taḥammül fidanı meyvesiz olursa düşmanın kınama taşını az yemez.*)

Var mı bir gülşen ki andan temenna itmedüm

Bir çemen yok kim gülinden hisse da'vâ itmedüm

Şahn-ı gülzâr-ı ümîdi az temâşâ itmedüm

Bir gül-i maḫşûd ile kesb-i tesellâ itmedüm

‘*Arife bir gül yeter dirler meseldür gerçi*

Bulmadum ben ol güli gezdüm bu bâğı sū-be-sū (Cevrî Divanı, Tesdis 5)
(TEBDİZ)

(Kendisinden arzu etmediğim bir gül bahçesi yoktur. Gülünden bir hisse istemediğim yeşillik yoktur. Ümit gül bahçesini az seyretmedim. İstenen bir gül ile teselli bulamadım. (Meşhur bir) meseldir “Arife bir gül yeter.” derler. Bu bağı her tarafını gezdim; ancak, o gülü bulamadım.)

Bu madde altında belirtilen cümleler, *nisbî olumsuzluk bildiren az+olumsuz yüklem* yapılarının *çok+olumlu yüklem* yapılarından aşağı kalır bir olumlu ifade taşımadıklarını göstermektedir. Hatta, denebilir ki bu çift olumsuz yapılarıdaki ifade sözün gücü açısından daha dikkat çekici ve dolayısıyla daha etkilidir. Yukarıdaki örneklerde yer alan *az gezip dolaşmadı*, *az mücadele vermedi*, *az değildi* gibi yapılar, yapılan eylemin veya var olan bir durumun dikkat çekici ve daha edebî anlatımlarıdır. *Az+olumsuz yüklem* yapısının karşılığı olarak *çok+olumlu yüklem* yapısı düşünülebilir. Ancak, özellikle Türkiye Türkçesinde dikkat çekilen durumun yoğunluğundan bahsedilmek istendiğinde hep çift olumsuz yapının tercih edildiği görülür. Böylece, *az* sözcüğüyle *nisbî bir olumsuzluk* dile getirilip ifadeye öncelikle dikkat çekilmiş, ardından da olumsuz vir yüklem getirilerek *nisbî bir olumsuzluk* kuvvetli bir olumlu ifadeye çevrilmiştir. Aynı durum, Kül Tigin ve Bilge Kağan benği taşlarında geçen *taluyka kiçig tegmedim* ve *töpütke kiçig tegmedim* yapılarında da bulunmaktadır. Bu yapılar, Bilge Kağan’ın bir nutuk hüviyeti taşıyan sözlerine daha uygun anlatım tarzları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5. +slz / +sUz İsimden İsim Yapım Ekinin Almış Bir Sözcükten Sonra Olumsuzluk Eki Almış Çekimli Bir Fiilin veya Değil Edatının Getirilmesi:

+slz / +sUz eki, Türkçede isimlerden zıtlık, yokluk ve bulunmama ifade eden bir ektir (Erten 2007: 1172). Aynı biçimde Hirik de Türkçedeki tek olumsuzluk ekinin *-mA* olduğunu, *+slz / +sUz* ekinin ise yokluk bildiren sıfatlar oluşturduğunu bildirmiştir (2010: 188). Söz konusu ekin Türkçede isimlerden isim, sıfat ve zarf olarak kullanılan ve yokluk bildiren sözcükler türettiği doğrudur. Her ne kadar bu eke olumsuzluk eki denemese de olumsuzluk işaretleyicisi almış yüklemle birlikte kullanıldığında çift olumsuzluk kuralına hizmet etmektedir. Dolayısıyla, bu türden isim, sıfat veya zarfların yer aldığı cümlelerin yüklemle de olumsuzluk eki almışsa bir tarafta yokluk, var olmama; diğer tarafta gerçekleşmeme, var olmama ifade eden çift olumsuzluk kuralı ortaya çıkmaktadır. Bu ikili durum da cümlenin nihai ifadesini güçlendirilmiş olumlu bir ifadeye çevirmektedir. Dolayısıyla, bu cümlelerdeki mesajlar, olumsuzluk içermeyen cümlelerdeki mesajlardan daha kalıcı ve daha dikkat çekici olmaktadır. Bu konuda

Üstünova da ... *-süz değil* yapısının ... *-li* yapısına denk geldiğini ancak, bu çift olumsuz yapının işlevinin sadece cümleyi olumluya çevirmek değil, beklenmeyen, şaşkınlık yaratan bir durumun gerçekleştiğini kısa yoldan belirtmeye de hizmet ettiğini bildirmiştir (2016: 1709). Böylece Üstünova, söz konusu çift olumsuz yapılarda olumlu ifadeden başka amaçların olduğunu da belirtmiştir.

Söz konusu çift olumsuz cümle yapılarında yüklem olarak genellikle *ol-* fiilinin geniş zaman üçüncü teklik kişi olumsuz çekimi veya isimlerden yokluk, var olmama bildiren yüklemeler yapmak için kullanılan ek fiil almış *değil* edatı kullanılmaktadır.

+süz / +süz eki ve olumsuzluk bildiren bir yüklemle oluşturulan ve yüksek ifade gücüne sahip olan bu yapıların atasözlerinde de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir: *Dikensiz gül olmaz; Deniz dalgasız olmaz, gönül sevdasız olmaz; Deniz dalgasız olmaz, kapı halkasız; dertsiz baş (kul) olmaz; dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz...*

Söz konusu yapıların Türkiye Türkçesindeki örneklerinden bazıları şunlardır:

Önder Arık: *Yaşadığımız hayatta var galiba. Sanki onu anlatacak en iyi olmuş gibi. Özkan Mert: Evet, ama işte o kargaşa olacak şiiirde. Kargaşasız şiiir olmaz; ama aynı zamanda kargaşanın da örgütlenmesi gerekiyor şiiir olması için. (W-KD39C4A-1085-55) (Aksan et al. 2012).*

Kur'an'ı herkes kendi kültür ve tahsil seviyesine, hayat tecrübesine göre anlar. Çünkü Kur'an anlaşılacak kitaptır. Din ilimsiz olmaz. Bilmeden bir şey yapılmaz. (W-GH03A1B-2385-168) (Aksan et al. 2012).

Halit'in eve dönüşü, evden çıkışı gibi gürültüsüz olmazdı; çok defa mahalle halkı, evvelâ sokakta sert bir tekerlek ve nal sesiyle bu dönüşten haberdar olur, sonra telaşlı telaşlı kapı çalmaları başlar, bazen uzun, hiddetli konuşmalar olurdu (A. H. Tanpınar, MB 2010: 103).

Kırgın mıyım? Umutsuz muyum? Hayır! Belki azıcık yorgunum, azıcık da bu denli büyük ayrımlardan korkuyorum belki... Ama hiç umutsuz olmadım... Umutsuzluğun, umutsuzluğa düşürmek isteyenlerin ekmeklerine yağ sürmek olduğuna inanıyorum. Umutsuz değilim, çünkü azıcık tarih biliyorum. Umutsuz değilim, çünkü ülkemin insanlarını yakından tanıyorum, ayrımsız seviyorum (W-OH36C2A-1472-328) (Aksan et al. 2012).

TSK rehabilitasyon merkezinden taburcu olduktan sonra bir güzelle tanışmış ve aşık olmuş ona. Sevgisi karşılıksız değilmiş, "Ne olursa olsun, felçli de olsan, bir kerecik yanımda yürüyemesen, kırlarda, sokaklarda el ele koşmasak da, dans edemesek de seviyorum seni" demiş... (W-QI22C2A-0670-172) (Aksan et al. 2012).

Türkçenin tarihî metinlerindeki bazı örnekler ise şunlardır:

kaynar öküz keçiksiz bolmas (DLT, C-I: 390/18-19).

(*Coşkun su geçitsiz olmaz.*) Atalay'ın çevirisine göre Kâşgarlı, bu söz için "Bu sav, herkesin şaşırıp kaldığı bir işte çıkılacak bir yol bulunabileceğini anlatmak için söylenir." açıklamasını da vererek cümlenin olumlu bir ifadeye sahip olduğunu belirtmiştir (Atalay 2013, C-I: 390).

ot tütünsüz bolmas, yigit yazuksuz bolmas (DLT, C-I: 400/19-20)

(*Ateş dumansız, genç günahsız olmaz.*) (Atalay 2013, C-I: 400).

Didüm vaşluña niçün cān dilersün

Didi kim 'ıyddur kurbānsuz olmaz (Celîlî Divanı, Gazel, 152) (TEBDİZ)

(*Visale ermek için niçin canımı istersin dedim. Bayram (olduğu için) kurban-sız olmaz (illa kurban kesilmeli), dedi.*)

Çākerî cām-ı 'ışk nūş it kim

Ansuz olmadı kimse mahrem-i 'ışk (Çakerî Divanı, Gazel, 65) (TEBDİZ)

(*Çakerî, aşk mahreminde kimse onsuz olmadığı için aşk kadehini iç.*)

Anı her kim görür ansuz degüldür

Ki cān 'ilmin bilen cānsuz degüldür (Çengnâme, Mesnevi, 1) (TEBDİZ)

(*Onu her gören onsuz değildir. Can ilmini bilen cansız değildir.*)

İgen cevr itme şāhum Çākerî'ye

Ki il issüz degül sultānı vardur (Çakerî Divanı, Gazel, 35) (TEBDİZ)

(*Şahım, Çakerîye eziyet etme; çünkü, sahipsiz değildir. (Onun) sultanı vardır.*)

Türkçenin önemli dil yadigârlarından olan Dîvânu Lugâti't-Türk'te bolca örneklerine rastladığımız bu çift olumsuz yapının da diğer çift olumsuz yapılarda olduğu gibi olumlu yapılarla ifade edilen cümlelerden daha etkili ve kalıcı oldukları, dikkat çekme, şaşkınlık belirtme, bir işe olan inancı vurgulama gibi başkaca amaçlar güdülerken tercih edildikleri görülmektedir. Buna bir örnek verilecek olursa "umutsuz olmadım" örneğinde öncelikle umutsuzluk, kırgınlık, korku gibi kavramlardan bahsedilmiş, ardından bunların kendisinde bulunmadığı dikkat çekici bir üslupla dile getirilmiş ve sonrasında umutsuz olmaması için sebepler sıralanmıştır. Buradaki çift olumsuz ifadeyle bir duruma olan inanç, yılgınlık göstermeme, geri adım atmama vurgulanmak istenmiştir.

2.6. *Ol-* Fiilinin Geniş Zaman Üçüncü Teklik Kişi Olumsuz Çekiminin Art Arda Kullanılması:

Türkçede *ol-* fiili çeşitli anlam ve işlevlerde kullanılan sözcüklerden biridir. Bu kullanımlar, temelde sözcüğün sözlüksel ve dil bilgisel olarak kullanılması biçiminde ikiye ayrılır. *Ol-* fiilinin sözlüksel anlama sahip bir biçimde asıl fiil olarak kullanımı, dil bilgisel; yani yardımcı fiil olarak kullanımından hiç de az değildir. Bu açıdan bakıldığında *ol-* fiilinin bağlam çerçevesinde pek çok anlamda kullanıldığı da görülür. Bunlardan biri de *gerçekleş-*, *meydana gel-* anlamıdır. Söz konusu fiil, bu anlamıyla çift olumsuz yapıyı oluşturup kuvvetli bir olumlu anlam meydana getirmek için geniş zamanın üçüncü teklik kişi olumsuz çekimiyle art arda kullanılır. Bu yapıyla asıl murat edilen, bir eylemin gerçekleşmesini imkânsız görmenin yanlış olduğunu, dünyada gerçekleşmeyecek eylemin olmadığını muhataba dikkat çeker bir biçimde anlatmak ve varsa onun gerekli tedbirleri almasını sağlamaktır. “*Olmaz olmaz, deme. Olmaz olmaz.*” atasözü bu yapıyı en iyi özetleyen kullanımdır. Bu sözdeki “*olmaz olmaz, deme*”, kısmı kelime kelime “*Gerçekleşmez, gerçekleşmez; meydana gelmez, meydana gelmez, deme.*” karşılığı bir kullanımdır. Serbest çeviride ise “*Gerçekleşme ihtimali yok, gerçekleşmesi mümkün değil, deme.*” karşılığı bir kullanımken ikinci *olmaz olmaz* yapısı ise çift olumsuzluğun bir olumlu ifadeyi karşıladığı kısımdır. Bu kısım da “*(Dünyada) gerçekleşmez, meydana gelmez (diye bir şey) yoktur.*” olarak açıklanabilir. Dolayısıyla, ikinci kısımdaki *ol-* fiillerinden ilk ikisinin geniş zamanın üçüncü teklik kişi olumsuz çekimiyle birlikte *gerçekleşmemek, meydana gelmemek* anlamında kullanıldığı, ikinci ikisinin ise geniş zamanın üçüncü teklik kişi olumsuz çekimiyle birlikte *yok* sözcüğü karşılığı kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, “*olmaz olmaz*” kullanımı TDK’nin Genel Ağındaki Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde “*Olamayacak, imkânsız şey yoktur.*” anlamıyla deyim olarak da verilmiştir.

Türkiye Türkçesinde tespit edilen bazı örnekleri şunlardır:

Tek, değişmez ve nihai bir doğru ya da gerçeğin bulunmadığı; her şeyin - doğruluk/yanlışlık, doğruluk/yanlışlık, iyilik/kötülük, iyilik/kötülük, güzellik/çirkinlik, güzellik/çirkinlik- kabul edilen referanslara göre değişebileceği bilinci. Bu anlamda değişmeyeceği söylenebilecek tek doğru, olsa olsa, bilimin tahminleri ve hatta kendi yöntemleri ve yapısının zamanla değişebileceğidir.

Olmaz olmaz. Her şey mümkündür (W-VB29D1B-2799-25) (Aksan et al. 2012).

– İngilizler Mustafa Kemal’i Enver’le birleşsin diye mi yolluyorlar sakın?

– Allah heriflerin gözlerine kara perdeyi çekti. Ne demişler? “Deme olmaz olmaz / **Olmaz olmaz** bu dünyada” demişler... İngiliz de olsa gâvur kısmının

tutar bir yerde avanaklığı... Çünkü Allah bizimle beraberdir. Öyle değil mi Paşam? (K. Tahir, YS 1993: 142).

Cümle içerisindeki kullanımları verilen *olmaz olmaz* çift olumsuz yapısı tek bir olumlu ifadeyle; yani sadece *olur* biçimiyle de söylenebilir. Ancak, kesinlikle *olmaz olmaz* çift olumsuz yapısının olumlu ifadesini karşılayamaz. Çift olumsuz yapının dinleyende veya okuyanda uyandırdığı tesir elbette ki daha yüksek olacaktır. Bu da çift olumsuz yapılarla daha dikkat çekici ifadelerin oluşturulduğunun kanıtıdır.

Taradığımız tarihî metinlerden bu yapının örneklerine ise rastlanmamıştır.

Sonuç

Dillerin en belirgin özellikleri söz diziminde ortaya çıkmaktadır. İletilmek istenen mesajı zihindeki duygu ve düşüncenin yoğunluğuna göre muhabata aktarma aracı olarak kullanılan söz dizimi anlamı etkilemektedir. Bu anlam etkisi ise bağlam, metin ve söylem çözümlenmeleri göz önünde bulundurularak en isabetli bir biçimde ortaya konabilir. Bu sebeple de söz konusu yapıları daha iyi analiz etmek için söz diziminin kurallarının yanında dil biliminden de faydalanmak gerekir.

Normal söz dizimi içerisinde biçim ve anlam açısından farklı bir ifade karakteri taşıyan çift olumsuz yapılar, tam da burada önem kazanmaktadır. Çift olumsuzluk, bir cümle içerisindeki iki olumsuzluk veya yokluk işaretleyicisinin olumlu bir duruma; yani gerçekleşen veya var olan bir duruma işaret etmesidir. Türkçenin söz dizimi değerlendirmelerinde çift olumsuz yapılarla kurulan cümlelerin olumsuzluk işaretleyicisi kullanılmadan ortaya konan cümlelerle anlam ve ifade gücü açısından genellikle eşit sayılmaları bir yanılgıyı da beraberinde getirmektedir. Çalışmada altı madde hâlinde belirlenmiş olan çift olumsuz yapıların belirli bağlamlar, belirli metin türleri veya belirli ruhi durumlar etrafında tercih edildikleri görülmektedir. Ayrıca, bu yapıların, bünyesinde olumsuzluk işaretleyicisi bulunmayan yapılardan daha güçlü ifadeler oluşturdukları anlaşılmaktadır. Yani, “Mahalledeki olayları duymayan kalmadı.” diyen biriyle “Mahalledeki olayları herkes duydu.” diyen birinin, “Okula gitmiyor değilim.” diyen biriyle “Okula gidiyorum.” diyen birinin, “Mağazada elbise yok değil.” diyen biriyle “Mağazada elbise var.” diyen birinin, “Evde yok yok.” diyen biriyle “Evde her şey var.” diyen birinin, “Onun yanında az çalışmadım.” diyen biriyle “Onun yanında çok çalıştım.” diyen birinin, “Kul hatasız olmaz.” diyen biriyle “Kul hatalı olur.” diyen birinin ve “Olmaz olmaz deme. Olmaz olmaz.” diyen biriyle “Olmaz olmaz deme. Her şey olabilir.” diyen birinin dikkat çektiği, ifade etmek istediği gerçekler aynı değildir.

“Dolaşmadığım yer kalmadı.” gibi çift olumsuzluk içeren bir ifadenin cümle bilgisi incelemelerinde genellikle “Her yeri dolaştım.” biçimindeki olumsuzluk işaretleyicisi içermeyen bir cümleye denk geldiği sanılmaktadır. Halbuki, ilk cümledeki ifade daha yoğun anlam içermekte ve güçlendirilmiş bir olumluluk mesajı vermektedir. Çünkü böyle bir cümlede *her yeri dolaştım, her deliğin altına baktım, bu eylemi yaparken çok çaba sarf ettim, dolayısıyla kimse bana işimi iyi yapmadım ve ihmal ettim diyemez* gibi mesajlar bulunmaktadır. Elbette ki, bu mesajlar cümlelerin paragraf ve metin bağlamına göre değişiklik gösterebilmekte ve artıp azalmaktadır.

İfadeye güç katmak, ifadeyle dikkat çekmek vb. sebeplerle tercih edilen çift olumsuz yapıların atasözleri ve deyimlerde de sıklıkla kullanıldıkları görülmektedir: *Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz; Ava gelmez kuş olmaz, başa gelmez iş olmaz; Ayağa değmedik taş olmaz, başa gelmedik iş olmaz; Balta değmedik ağaç olmaz; Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz; Dikensiz gül olmaz; Deniz dalgasız olmaz, gönül sevdasız olmaz; Deniz dalgasız olmaz, kapı halkasız; Dertsiz baş (kul) olmaz; Dumansız baca olmaz, kahırsız koca olmaz; Olmaz olmaz deme, olmaz olmaz...* Zaten, bu yapılar, atasözleri ve deyimlerin dikkat çekici ve öz anlatımlarına da uygundur. Çünkü atasözleri ve deyimler çift olumsuz yapılarda olduğu gibi az sözle çok şey anlatma üzerine kurulmuşlardır.

Bir dilde söz diziminin gelişimi açısından öncelikle olumlu veya olumsuz yapılarla kurulan ifadelerin olması, ardından da çift olumsuz yapıyla verilen ve farklı amaçlar güdülen ifadelerin olması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, çift olumsuz yapılarla kuvvetli bir olumlu ifadenin ortaya konduğu bazı durumlar Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren gözlemlenmektedir. Bu da Türkçenin tespit edilen ilk yazılı dönemlerinden itibaren söz dizimi açısından bazı gelişmişlik, işlenmişlik özellikleri gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Türkiye Türkçesindeki ifadeye güç katmak için kullanılan çift olumsuz yapıları bir tabloda şöyle özetlemek mümkündür:

1. Olumsuzluk İşaretleyicisi	2. Olumsuzluk İşaretleyicisi
-mA- + (fiilimsi eki)	-mA(z) / yok
-mA(z)	değil
yok	yok / değil
az	-mA(z) / değil
+slz / +sUz	-mA(z) / değil
-mAz	-mAz

Kısaltmalar:

C	: Cilt
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
S	: Sayı
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri

Taranan Eserlerin Kısaltmaları:

AK	: Aydaki Kadın
DLT	: Dîvânu Lugâti't-Türk
H	: Huzur
IB	: Irk Bitig
İKP	: İyi ve Kötü Prens
K	: Kıyısız
KA	: Küçük Ağa
KB	: Kutadgu Bilig
KH	: Kırık Hayatlar
KİP	: Kuanşi im Pusar
MB	: Mahur Beste
SAE	: Saatleri Ayarlama Enstitüsü
ŞT	: Şecere-i Türk

KAYNAKÇA

- 📖 Aksan, Doğan. *En Eski Türkçenin İzlerinde*. İstanbul: Simurg, 2000.
- 📖 Aksan, Yeşim et al. "Construction of the Turkish National Corpus (TNC)". *In Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. İstanbul. 2012. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/papers.html>.
- 📖 Arat, Reşid Rameti. *Kutadgu Bilig I (Metin)*. İstanbul: Milli Eğitim, 1947.
- 📖 Atalay, Besim (Çev.). *Divanü Lûgat-it Türk (4 Cilt)*. Ankara: TDK, 2013.
- 📖 Aydın, Erhan. *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Bilge, 2018.

- 📖 Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK, 2004.
- 📖 Börekçi, Muhsine. "Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1-1: 44 (2001): 45-61.
- 📖 Buğra, Tarık. *Küçük Ağa*. İstanbul: İletişim, 2008
- 📖 Çelik, Hilal ve Halil Ekşi. "Söylem Analizi". *Eğitim Bilimleri Dergisi* 27. 27 (2008): 99-117.
- 📖 Çürük, M. Selcen. "Çoklu Olumsuzluk Kavramı ve Türkçedeki Çoklu Olumsuzluğa Yûnus Emre Dîvânı Örneğinde Bir Bakış". *Dil Araştırmaları*. 15 (2014): 185-214.
- 📖 Delice, H. İbrahim. *Türkçe Sözdizimi*. İstanbul: Kitabevi, 2007
- 📖 Demir, Nurettin ve Emine Yılmaz. *Türk Dili*. Ankara: Grafiker, 2016.
- 📖 Ediskun, Haydar. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi, 2010.
- 📖 Eker, Süer. *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker, 2017.
- 📖 Eraslan, Kemal (Haz.). *Mevlâna Sekkâkî Divanı*. Ankara: TDK, 1999.
- 📖 Ercilasun, Ahmet Bican. *Kutadgu Bilig Grameri-Fil*. Ankara: Akçağ, 2014.
- 📖 ----- . *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh, 2016.
- 📖 Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi, 2005.
- 📖 Gabain, A. Von. *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK, 2007.
- 📖 Gulcalı, Zemire. *Aç Bars Hikâyesi*. Ankara: TDK, 2015.
- 📖 Hirik, Erkan. *Türkiye Türkçesinde Olumsuzluk Eki*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2010.
- 📖 Horn, Laurence R. *A Natural History of Negation*. Stanford: CSLI Publications, 2001.
- 📖 Hunutlu, Ümit. *Orhun Yazıtları ile İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde Yan Cümleler*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2014.
- 📖 İlhan, Nadir ve Ceren Kabadayı. *Türk Dilinde Olumsuzluk*. İstanbul: Kesit, 2017.
- 📖 Karabörk, Nazım. *Şecere-i Türk Üzerinde Bir Sentaks Çalışması*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1995.
- 📖 Karahan, Leyla. *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ, 2008.
- 📖 Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK, 2003.

- 📖 Krifka, Manfred. "Negated Antonyms: Creating and Filling the Gap". *Pre-supposition and Implicature in Compositional Semantics*. 163-177. (ed. Uli Sauerland and Penka Stateva). New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- 📖 Mau-Tsai, Liu. *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. İstanbul: Selenge, 2006.
- 📖 Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK, 2011.
- 📖 Ölmez, Mehmet. *Köktürkçe ve Eski Uygurca Dersleri*. İstanbul: Kesit, 2017.
- 📖 Özcan, Ceyda. *Eski Uygurca Kuansı İm Pusar İncelemesi Metin-Çeviri Açıklamalar-Sözlük*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2014.
- 📖 Özçelik, Sadettin ve Münir Erten. *Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi*. Ankara: Bizim Büro, 2011.
- 📖 Özkan, Mustafa ve Veysi Sevinçli. *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Ankara: Akademik Kitaplar, 2015.
- 📖 Tahir, Kemal. *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: Tekin, 1993.
- 📖 Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Aydaki Kadın*. İstanbul: Adam, 1987.
- 📖 -----. *Huzur*. İstanbul: Dergâh, 1992.
- 📖 -----. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Dergâh, 2008.
- 📖 -----. *Mahur Beste*. İstanbul: Dergâh, 2010.
- 📖 Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK, 2008.
- 📖 -----. *İrk Bitig*. Ankara: TDK, 2013
- 📖 Uşaklıgil, Halid Ziya. *Kırk Hayatlar*. Ankara: Akçağ, 2016.
- 📖 Üstünova, Kerime. "Dilbilgisel Olumsuzlayıcılar". *Teke Dergisi* 5. 4(2016): 1703-1715.

İnternet Kaynakları

- 📖 *TEBDİZ* (Tarih ve Edebiyat Metinleri Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü), <http://tebdiz.com/>.
- 📖 *TUD* (Türkiye Ulusal Derlemi), <https://v3.tnc.org.tr/>.